

تأثیر شرط جبران خسارت در قرارداد پایه بر آثار بیمه مضاعف: مطالعه بیمه‌نامه‌های قراردادهای نفت و گاز

عادل ابراهیم‌پور اسنجان*

چکیده

شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» به‌نوعی ترجمان موضوع‌های بیمه مضاعف با رویکردی کاربردی بوده و به آثار آن از جمله نحوه مشارکت بیمه‌گران و مراجعه آن‌ها به یکدیگر می‌پردازد. مطابق اصل جبران خسارت، بیمه‌گذار بایستی به حالت قبل از وقوع خسارت بازگشته و از سبب بیمه سود بیشتری نسبت به خسارت دارا نشود؛ بنابراین وجود بیمه‌نامه مضاعف برای خطر واحد، با لحاظ شروط تحقق آن نبایستی باعث منتفع شدن بیمه‌گذار شود. نحوه مراجعه بیمه‌گران نیز به یکدیگر با توجه به نحوه نگارش شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» و سازگاری و ناسازگاری آن‌ها در بیمه‌نامه‌ها با یکدیگر و تأثیر شرط جبران خسارت و پذیرش مسئولیت در قرارداد پایه بر این امر در خصوص حل و فصل اختلاف‌ها به‌ویژه در قراردادهای حوزه نفت و گاز بسیار مؤثر است؛ به نحوی که تعامل این دو شرط در بیمه‌نامه و قرارداد پایه بر میزان تعهد بیمه‌گران و نحوه مراجعه آن‌ها به یکدیگر با توجه به نحوه نگارش آن‌ها با محدودیت‌هایی مواجه خواهد شد. در این پژوهش سعی بر آن است تا با تحلیل مفاد بیمه‌نامه‌ها در خصوص بیمه مضاعف، میزان پوشش هر یک از آن‌ها و هم‌چنین هم‌پوشانی و یا عدم هم‌پوشانی تعهدات موجود در قرارداد پایه در خصوص مسئولیت طرف قرارداد با مفاد تعهدات بیمه‌ای وی مورد بررسی قرار گیرد و به این سوال پاسخ داده شود که متن شرایط قرارداد پایه در خصوص میزان جبران خسارت مقدم است یا مفاد بیمه‌نامه‌های مربوطه؟ در برخی از پرونده‌ها مفاد قرارداد پایه بر مفاد بیمه‌نامه‌ها مقدم شناخته شده است در حالی که پرونده‌های مشابه دیگر، با استدلال مخالف قائل به اولویت مفاد بیمه‌نامه‌ها نسبت به شروط قرارداد پایه شده‌اند.

واژگان کلیدی: بیمه‌نامه‌های دیگر، پذیرش مسئولیت، تسهیم خسارت، جبران خسارت، فرار از پرداخت خسارت.

* استادیار گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. ebrahimpooradel@gmail.com

سرآغاز

شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر»^۱ همواره یکی از شروط مهم مندرج در بیمه‌نامه است. این شرط در واقع به نوعی عبارت اخیری موضوع‌های مربوط به بیمه مضاعف^۲ و آثار مترتب بر آن از جمله نحوه مشارکت^۳ بیمه‌گران و مراجعه به یکدیگر در جبران خسارات پرداخت‌شده از سوی آن‌ها است. بیمه مضاعف و شرایط تحقق آن از موضوع‌های پیچیده و مورد اختلاف محاکم و متخصصین حوزه حقوق بیمه است که همواره در ارتباط با اصل تحقق و نحوه تسهیم خسارت پس از تحقق آن بین بیمه‌گران، اختلاف نظر وجود داشته است (صادقی‌مقدم و شکوهی‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۸۶).

بر اساس اصل جبران خسارت^۴ در حقوق بیمه، بیمه‌گذار بایستی به حالت قبل از وقوع خسارت بازگشته و از سبب بیمه سود بیشتری از آنچه خسارت به وی وارد کرده است، دارا نشود. از این حیث وجود بیمه‌نامه مضاعف نسبت به خطر واحد، با لحاظ سایر شروط تحقق آن (همان، ۲۸۶) نایستی باعث شود که بیمه‌گذار از رهگذر ورود خسارت بیش از آنچه متضرر شده منتفع شود. بر این اساس بر فرض تحقق بیمه مضاعف، بیمه‌شده صرفاً به میزان خسارت وارده، از سوی بیمه‌گران مستحق دریافت خسارت شناخته می‌شود، لیکن میزان خسارت قابل جبران از سوی هر یک از بیمه‌گران و نحوه تسهیم و مراجعه به یکدیگر بایستی برحسب توافق‌ها (در صورتی که در بیمه‌نامه درج شده باشد) و یا بر اساس قوانین و مقررات موجود حاکم تعیین شود. ذکر این نکته ضروری است که نحوه تسهیم بر اساس توافق‌های طرفین تا جایی مورد پذیرش خواهد بود که مفاد آن‌ها مخالف قواعد آمره نبوده و با در زمره قواعد تکمیلی باشد. همچنین نحوه تسهیم خسارات جبران‌شده از سوی بیمه‌گران تجاری با یکدیگر با فرضی که یک بیمه‌گر تجاری با یک نظام جبران خسارت قانونی (مانند صندوق تأمین

-
1. Other insurance clause
  2. Double insurance
  3. Contribution
  4. Principle of Indemnity

اجتماعی، صندوق تأمین خسارات بدنی و یا صندوق بیمه کشاورزی) هم‌زمان درصدد جبران خسارت برمی‌آیند، به نظر می‌رسد که متفاوت بوده و بایستی در خصوص نحوه تسهیم این دو فرض قائل به تفاوت بود (بادینی، ۱۳۸۷: ۳۹).

با عنایت به اینکه در سایر پژوهش‌های پیشین (صفری و صفریان، ۱۳۹۵: ۱۱۷) شرایط تحقق بیمه مضاعف مورد بحث قرار گرفته است، در مقاله حاضر از پرداختن به این موضوع‌ها اجتناب شده و صرفاً به بررسی انواع شروط مندرج در بیمه‌نامه‌ها که مبین نحوه تسهیم میزان جبران خسارت توسط بیمه‌گران است، پرداخته خواهد شد. از جمله این شروط می‌توان به شروط مشارکت، خسارت مازاد و میانگین نوع دوم^۱ اشاره کرد. موضوع مهم دیگری که این مقاله درصدد تبیین آن است، عبارت است از تأثیر شرط جبران خسارت و پذیرش مسئولیت^۲ در قرارداد پایه بر نحوه مراجعه بیمه‌گران به یکدیگر که همواره یکی از موضوع‌های زمان‌بر در زمان مذاکرات قراردادی بوده و هم از پیچیدگی خاصی در زمان اعمال آن در خصوص حل و فصل اختلافات برخوردار است؛ به عبارت دیگر تعهدهای طرف قرارداد در مصون و مبرا نگه داشتن طرف مقابل در خصوص ورود خسارت و جراحات و تأمین پوشش‌های بیمه‌ای با مفاد تعهدهای مندرج در بیمه‌نامه متناظر با آن ممکن است در تعارض باشد و محدوده تعهدهای وسیع‌تر از پوشش‌های بیمه‌ای مربوطه باشد و یا وجود بیمه‌نامه‌های متعارض باعث اشکال در تفسیر محدوده تعهدهای طرف مقابل و بیمه‌گر شود (ابراهیم‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۱). در این مقاله ابتدا به مفهوم شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» پرداخته و پس از تبیین انواع آن و تشریح تقابل و سازگاری آن با یکدیگر، به رابطه این شرط با تعهد پذیرش مسئولیت و جبران خسارت در قرارداد پایه خواهیم پرداخت. نمونه‌های عملی بیمه‌نامه‌های حوزه نفت و گاز نیز در این خصوص مورد تحلیل قرار خواهد گرفت. در

1. The second condition of average
2. Indemnification

پایان به وضعیت حقوقی این موضوع‌ها در نظام حقوقی ایران پرداخته و پیشنهادهایی در این ارتباط بیان خواهد شد.

۱. مفهوم شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» و انواع آن

با توجه به اصل کلی غرامت که بر مبنای آن فرد بیمه‌شده نبایستی از رهگذر بیمه بیش از میزان خسارت وارده، منتفع شود و این امر ممکن است در شرایط وجود بیش از یک بیمه‌نامه برای خطر واحد وجود داشته باشد، بیمه‌گر و بیمه‌گذار برای جلوگیری از این امر شرطی با عنوان «بیمه‌نامه‌های دیگر» پیش‌بینی می‌کنند. چگونگی توافق طرفین بیمه‌نامه در خصوص تأثیر بیمه‌نامه‌های دیگر بر میزان جبران خسارت و نحوه تسهیم آن با سایر بیمه‌گران دارای انواعی است که در ادامه ضمن تحلیل هر یک از این انواع، با بررسی نمونه‌هایی از بیمه‌نامه‌های مورد عمل در حوزه نفت و گاز به آن خواهیم پرداخت.

۱-۱. شرط مشارکت به نسبت سهم^۱

این نوع از شرط جهت تسهیم میزان جبران خسارت بین بیمه‌گران رایج‌ترین نوع است. در واقع در این نوع از شرط، بیمه‌گر به جای اینکه خود را در صورت وجود پوشش بیمه‌ای دیگر، از جبران خسارت مستثنا ساخته و یا صرفاً به جبران خسارات مازاد بیمه‌گر اول مسئول بداند، درصدد تسهیم جبران خسارت وارده بیمه‌گر دیگر است (Friedman, 2017: 234). شایان ذکر است که نحوه تسهیم به نسبت میزان پوشش‌های بیمه‌ای صورت می‌گیرد. به‌عنوان مثال در صورتی که بیمه‌نامه الف دارای سقف پوششی به میزان ۱۰ میلیون تومان باشد و بیمه‌نامه ب دارای سقف پوششی به میزان ۱۰۰ میلیون تومان باشد، نسبت این دو بیمه‌نامه یک به ده است؛ بنابراین در فرضی که خسارت به

میزان سه و میلیون سیصد هزار تومان رخ می‌دهد، بیمه‌نامه اول به میزان سیصد هزار تومان و بیمه‌نامه دوم به میزان سه میلیون تومان، اقدام به پرداخت خسارت خواهد کرد.

۱-۲. شرط جبران خسارت مازاد^۱

بیان ساده این نوع شرط عبارت است از اینکه بیمه‌گر دایره جبران خسارت خود را محدود به خسارات مازاد و غیرقابل پوشش توسط سایر بیمه‌گران می‌داند، هرچند در مقام نوشتار این مفهوم ممکن است به روش‌های مختلفی نگارش شود. در واقع بیمه‌گر دیگر در این ارتباط بیمه‌گر اول تلقی شده و بیمه‌گر دوم صرفاً زمانی متعهد به جبران خسارت است که سقف پوششی بیمه‌گر اول کفایت از جبران همه خسارات نکند.

۱-۳. شرط فرار از جبران خسارت^۲ (عدم پذیرش مسئولیت در خصوص جبران خسارت)

دقیقاً در نقطه مقابل شرط مشارکت به نسبت سهم که رایج‌ترین نوع شرط در این خصوص است، شرط فرار از جبران خسارت از حداقل مطلوبیت در تفسیر آن توسط قضات و وکلا برخوردار است (Kalis & et al, 2020:3). در واقع در این نوع شرط بیمه‌گر شرط می‌کند که در صورت وجود پوشش بیمه‌ای دیگر، هیچ‌گونه خسارتی را تحت پوشش قرار نخواهد داد.

۲. تعامل و تعارض انواع شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» با یکدیگر

زمانی که برای یک خطر واحد پس از حصول شرایط لازمه، بیش از یک پوشش بیمه‌ای معتبر وجود داشته باشد، در این حالت بایستی مفاد شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» در این دو بیمه‌نامه بایستی مورد بررسی و مذاقه قرار گیرد که آیا قابل جمع

1. Excess Clause
2. Escape Clause

(سازگاری)^۱ با یکدیگر است یا مفاد آن‌ها با یکدیگر متعارض بوده و بایستی به سایر طرق، میزان سهم جبران خسارت هر یک از بیمه‌گران را تعیین کرد؛ به عبارت دیگر در صورتی که مفاد بیمه‌نامه در خصوص امکان وجود بیمه مضاعف با یکدیگر قابل جمع باشد، بایستی سعی شود که تا حد امکان از جبران خسارت توسط هر دو بیمه‌گر بهره‌مند شد، لیکن در برخی موارد مفاد بیمه‌نامه در این خصوص با یکدیگر قابل جمع نیست که بایستی با تفسیر حقوقی، بیمه‌گری را که مکلف به جبران خسارت است، تعیین کرد. در ذیل انواع تعامل و تعارض این شروط مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲. شرط مشارکت به نسبت سهم در برابر شرط مشارکت به نسبت سهم^۲

در خصوص تقابل این دو نوع شرط مشابه با یکدیگر، در صورتی که قابلیت سازگاری و جمع کردن با یکدیگر را نداشته باشند، بایستی سعی در تسهیم جبران خسارت توسط هر دو بیمه‌گر به سهم برابر کرد. در نقطه مقابل در صورتی که این دو نوع شرط قابل جمع و سازگار با یکدیگر باشند، بایستی سعی کرد تا حد امکان به مفاد هر دو عمل کرد. در این حالت مفاد هر دو بیمه‌نامه در خصوص بیمه‌نامه موازی معتبر دیگر، مقرر می‌کند که هر بیمه‌گر حداکثر به نسبت سقف تعهدات خود اقدام به جبران خسارات خواهد کرد که در این صورت دادگاه باید در مقام حل و فصل اختلاف حکم به جبران خسارات توسط بیمه‌گران به تناسب سهم هر یک کند. شایان توضیح است در پرونده *Aviles v. Burgos*^۳ دادگاه حکم به جبران خسارات به میزان مقرر در سقف پوششی هر یک از بیمه‌گران کرد.

1. Reconcilable

2. pro-rata V. pro-rata

3. *Aviles v. Burgos*, F.2d 270 (1st Cir. 1986)

۲-۲. شرط جبران خسارت مازاد در برابر شرط جبران خسارت مازاد^۱

در صورتی که در هر دو بیمه‌نامه نسبت به وجود بیمه‌نامه دیگر موضوع جبران خسارت مازاد وجود داشته باشد، در واقعیت این دو نوع شرط با یکدیگر تعارض ذاتی دارند؛ به عبارت دیگر عملاً در این صورت بیمه‌گر اولیه‌ای در این خصوص وجود ندارد. در دعوی *Family Insurance Corporation v. Lombard Canadian Ltd and Canadian Universities Reciprocal Insurance Exchange*^۲ در دیوان عالی کانادا این‌گونه رأی داده شد که با توجه به اینکه هر دو شرط با یکدیگر متعارض هستند، بایستی آن‌ها را کان لم یکن تلقی کرد و فرض کرد که کارکردی در خصوص پوشش خسارات وارده نخواهند داشت؛ بنابراین دادگاه تسهیم مسئولیت بین بیمه‌گران را به طور مساوی تا سقف هر یک از بیمه‌ها عادلانه‌ترین روش مشارکت هر دو بیمه‌گر در جبران خسارات وارده تلقی کرد (*Family Insurance Corp. v. Lombard Canada Ltd., 2002*).

۲-۳. شرط فرار از جبران خسارت در برابر شرط فرار از جبران خسارت^۳

در تقابل این دو نوع شرط مشابه نیز با توجه به اینکه این دو شرط با یکدیگر متعارض بوده و عملاً با اعمال هر یک از این شروط جایی برای جبران خسارت توسط بیمه‌گر دیگر وجود ندارد؛ بنابراین در این حالت نیز بایستی حکم به جبران خسارت به طور مساوی تا سقف هر یک از پوشش‌های بیمه‌ای داد.

1. Excess v. Excess

۲. این رأی در سال ۲۰۰۵ توسط دیوان عالی کانادا تحت پرونده شماره ۲۸۰۹۳ توسط هیئت رسیدگی صادر شده است. متن استفاده شده در هر دو بیمه‌نامه به شرح ذیل است:

The Family policy contained the following clause:

If other insurance exists which applies to a loss or claim or would have applied if this policy did not exist, this policy will be considered excess insurance and the Insurer is not liable for any loss or claim until the.

Lombard phrased its "other insurance" clause as follows:

If other valid and collectible insurance is available to the Insured for a loss we cover under Coverages A, B or D of this form, our obligations are limited as follows:

... This insurance is excess over other existing insurance if any ....

3. Escape v. Escape Clause

۲-۴. شرط جبران خسارت به نسبت سهم در برابر شرط جبران مازاد خسارت^۱

در تقابل دو شرط از نوع جبران خسارت به نسبت سهم و جبران مازاد خسارت، بایستی شرط اول را بیمه اولیه فرض کرده و پس از پر شدن سقف پوششی آن سراغ بیمه‌گری رفت که متعهد به جبران خسارت مازاد است. توضیح آنکه در تعامل این دو نوع شرط زمانی می‌توان حکم به جبران خسارت به نسبت سهم کرد که هر دو بیمه‌نامه بیمه اولیه باشند؛ حال آنکه در این فرض یکی از بیمه‌نامه‌ها متعهد به جبران خسارت مازاد است و عملاً نمی‌توان حکم به جبران خسارت به نسبت سهم داد. چه آنکه در مقام حل مسئله بایستی به این نکته توجه کرد که هر چند بیمه‌گر اولیه (بیمه‌ای که در آن جبران خسارت به نسبت سهم در صورت وجود بیمه‌گر دیگری شرط شده است) قصد تسهیم خسارت در صورت وجود بیمه‌گر دیگر را داشته است، لیکن در تقابل با شرط جبران خسارت مازاد، عملاً بیمه‌گر اولیه شناخته شده و تا سقف پوششی خود مکلف به جبران خسارت خواهد شد^۲ (Kyriaki, 2007:212).

۲-۵. شرط جبران خسارت به نسبت سهم در برابر شرط فرار از جبران خسارت^۳

در تحلیل تقابل این دو نوع شرط نیز بایستی تقریباً مشابه بند فوق قابل به جبران خسارت توسط بیمه‌گری شد که متعهد به جبران خسارت به نسبت سهم شده است. توضیح آنکه شرط جبران خسارت به نسبت سهم صرفاً زمانی قابلیت اجرا دارد که بیمه‌نامه دیگر قابل اجرایی وجود داشته باشد، در حالی که بیمه‌نامه مقابل متضمن این شرط است که در صورت وجود بیمه‌نامه دیگری، بیمه‌نامه‌ی وی باطل بوده و هیچ تعهدی به جبران خسارت نخواهد داشت^۴ (Giaschi, 2000:12).

1. Pro rata v. excess clause

2. Seagate Hotel Ltd. V Simcoe & Erie General Insurance Co. et al. (1980) 22 B.C.L.R. 374, which was affirmed on appeal at (1981) 27 B.C.L.R. 89.

3. Pro-rata v. Escape

4. Viger v Geographical Services Inc. [1972] AMC 2113, affirmed on appeal to the Fifth Circuit Court of Appeal (476 F 2d 1288). 2

۲-۶. شرط جبران مازاد خسارت در برابر شرط فرار از جبران خسارت^۱

تقابل این دو نوع شرط پیچیده‌ترین فرض تقابل شروط «بیمه‌نامه‌های دیگر» است. در این فرض یکی از بیمه‌نامه‌ها خود را متعهد به جبران خسارت مازاد می‌داند، در حالی که بیمه‌نامه دیگری این‌گونه شرط کرده است که در صورت وجود بیمه‌نامه دیگر، تعهدی به جبران خسارت نخواهد داشت. حال تعارض موجود بین این دو بیمه‌نامه بایستی چگونه حل شود؟ بایستی قائل به بطلان هر دو شرط شد و حکم به جبران خسارت به نسبت سهم با رعایت سقف پوششی هر یک داد؟ چون عملاً اجرای یکی از شروط مانع از اثربخشی به شرط دیگر شده و جایی برای اعمال شرط مقابل باقی نمی‌ماند؛ یا اینکه بایستی مفاد این دو نوع شرط را به نحوی تحلیل کرد که بتوان به هر دو عمل کرد؟

در پاسخ به این سؤال به نظر می‌رسد که در آغاز بایستی سعی کرد که مفاد دو شرط را تحلیل کرده و مفاد هر دو را تا آنجا که اقتضای کلمات به کار رفته در آن و مقصود طرفین است، اعمال کرد و در نهایت در صورتی که انجام این امر میسر نشد قائل به بطلان هر دو بیمه‌نامه شده و حکم به جبران خسارت به نسبت سهم هر یک داد. در تحلیل مفاد این دو بیمه‌نامه نکته قابل توجه آنکه مفاد شرط «فرار از جبران خسارت» متضمن این مفهوم است که در صورت وجود بیمه‌نامه دیگر قابل اجرا در محدوده خسارت قابل جبران توسط آن، تعهدی به جبران خسارت نخواهد داشت؛ این موضوع در حالی است که مفاد شرط جبران خسارت مازاد بیانگر این نکته نیست و مانع از عمل کردن به مفاد بیمه‌نامه حاوی شرط «فرار از جبران خسارت» در این فرض نخواهد بود، چه آنکه بیمه‌نامه واجد شرط جبران خسارت مازاد، نسبت به خسارت مازاد تعهد داشته و بیمه‌نامه واجد شرط فرار از جبران خسارت تا سقف اولیه خود مکلف به

جبران خسارت خواهد بود، زیرا تا این سقف، بیمه‌نامه معارضی برای آن وجود ندارد^۱
 .(Rutherford,1981:821)

۳. شرط «جبران خسارت و پذیرش مسئولیت در قرارداد پایه» و تسهیم جبران

خسارت بین بیمه‌گران

شرط جبران خسارت و پذیرش مسئولیت که به‌عنوان یکی از شروط مهم و مرسوم در قراردادهای صنعتی و پیمانکاری مورد استفاده قرار می‌گیرد، در واقع سازوکاری جهت انتقال خطرپذیری و مسئولیت از یکی از طرفین قرارداد به طرف مقابل است. دایره شمولی این شرط با توجه به قدرت چانه‌زنی هر یک از طرفین قرارداد متفاوت است، هر چند در قراردادهای صنعتی به‌ویژه قراردادهای حوزه نفت و گاز موارد مشمول این شرط بالا بوده و ریسک و مسئولیت زیادی را به طرف مقابل منتقل می‌کند (ابراهیم‌پور و همکاران، ۱۳۹۵:۱). مضاف بر این امر هر یک از طرفین که به موجب این شرط متعهد به جبران خسارات وارده در حد مورد توافق است، برای پوشش دادن به این مسئولیت‌ها و سایر تعهدهای قراردادی خود اقدام به تهیه پوشش‌های بیمه‌ای کرده و طرف دیگر را نیز به‌عنوان بیمه‌شده اضافی (باقری و ابراهیم‌پور، ۱۳۹۶:۵۹۸) ذی‌نفع بیمه‌نامه مذکور قرار می‌دهد. وضعیت سخت و پیچیده زمانی ظاهر می‌شود که به‌عنوان مثال پیمانکار بر اساس شرط جبران خسارت و پذیرش مسئولیت، متعهد به جبران خسارت شده و درصدد است با استفاده از پوشش بیمه‌ای خود خسارت مزبور را جبران کند، لیکن

۱. برای مطالعه بیشتر در این خصوص به پرونده‌های ذیل رجوع کنید.

Contrans, Inc. v. Ryder Truck Rental, Inc. US District Court for the Western District of Pennsylvania - 648 F. Supp. 1461 (W.D. Pa. 1986) December 3, 1986, Peter J. Kalis, Thomas M. Reiter, James R. Segerdahl, opcit, p.3-31 & Offshore Logistics Services v. Mut. Marine Office, U.S. District Court for the Eastern District of Louisiana - 462 F. Supp. 485 (E.D. La. 1978) July 19, 1978.

بیمه‌نامه مزبور حاوی شرطی است که بیمه‌نامه کارفرما^۱ را در این خصوص مقدم می‌داند (Friedman, 2017:240).

در ارتباط با اولویت داشتن شرط پذیرش مسئولیت/ جبران خسارت و مفاد بیمه‌نامه رویه واحدی اتخاذ نشده است. شایان ذکر است که در کشور ما موضوع حاضر فاقد پیشینه و سابقه بوده و بنابراین بایستی جهت تحلیل موضوع به پرونده‌های مطروحه در محاکم سایر کشورها از جمله آمریکا، کانادا و انگلیس مراجعه شود. در این خصوص نظریات و آراء محاکم به دو نوع قابل تقسیم است. برخی از این آراء به مفاد شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت عمل کرده و آن را مقدم بر شروط بیمه‌نامه‌های قرارداد دانسته و برخی دیگر در نقطه مقابل آن قرار دارند.

۳-۱. تقدم مفاد شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت بر مفاد شروط بیمه‌نامه

در برخی از دعاوی^۲ دادگاه اولویت را به مفاد شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت داده است (Fineman, 2015:46). با این توضیح که زمانی که این شرط موجود

۱. شایان توضیح است که هر یک از طرفین قرارداد به جهت اطمینان و برطرف کردن این ریسک که پوشش بیمه‌ای طرف مقابل جهت جبران خسارت کافی نباشد، اقدام به تهیه پوشش بیمه‌ای مضاعف نیز می‌کند.

2. Federal Ins. Co. v. Gulf Ins. Co. 162 S.W.3d 160 (Mo. Ct. App. 2015).

قضات این پرونده در خصوص موضوع این‌گونه اظهارنظر کردند که خواهان در قرارداد پایه متعهد به پذیرش مسئولیت و جبران خسارت در برابر خواننده شده است، مگر در صورتی که خواننده و منسوبین به او دچار تقصیر شوند. خواهان جهت عمل به تعهد خود اقدام به تأمین پوشش بیمه‌ای کرده است. به جهت اینکه خواهان متعهد به جبران خسارت و پذیرش مسئولیت در برابر خواننده است (بر اساس شرایط قرارداد پایه) و وی استحقاق مشارکت در فرایند جبران خسارت در بیمه خواننده نیست.

"Federal's insured had agreed to indemnify Gulf's insured for all losses and liabilities arising out of the work under the contract unless Gulf's insured was solely at fault, and Federal's insured purchased insurance from Federal to cover its contractual obligations. Because Federal's insured was required to indemnify Gulf's insured, Federal was not entitled to equitable contribution from Gulf."

این قسمت از متن رأی برگرفته از سایت ذیل است:

<https://www.courtlistener.com/opinion/2165362/federal-ins-co-v-gulf-ins-co/>

همچنین در پرونده مشابه دیگر ((American Indem. Lloyds v. Travelers Property)) قضات این‌گونه اظهارنظر کردند که:

"In a variety of commercial relationships, such as lessor-lessee and contractor-subcontractor, the contracts between the parties contain indemnification agreements in which one agrees to

است، نوبت به بررسی مفاد شروط بیمه‌نامه‌ها در خصوص نحوه مشارکت آن‌ها با یکدیگر نمی‌رسد؛ به این معنا که چون متعهد شرط جبران خسارت و پذیرش مسئولیت (پیمانکار) بر اساس این شرط پذیرفته است که بیمه‌شدگان بیمه‌نامه دیگر (کارفرما) را مصون از مسئولیت نگه دارد، بنابراین عملاً نوبت به عمل کردن به مفاد بیمه‌نامه طرف مقابل نمی‌رسد تا بر اساس مفاد آن‌ها بتوان خسارت وارده بین آن‌ها تسهیم کرد.

۲-۳. تقدم مفاد شروط بیمه‌نامه بر مفاد شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت در نقطه مقابل در برخی دعاوی دیگر محاکم حکم به تقدم مفاد شروط بیمه‌نامه‌ها در خصوص نحوه تسهیم مسئولیت بین بیمه‌گران داده است و از عمل به مفاد شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت امتناع کرده‌اند. در یکی از آراء اخیر^۱ صادره توسط دادگاه عالی ایالت ویرجینیا در آمریکا بر این مبنا اتخاذ تصمیم شده است. براساس این رأی قضات محکمه بر این باور بودند که اصل، همچنان تقدم مفاد شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت بر مفاد شروط بیمه‌نامه است، البته مشروط بر آنکه اختلاف و ادعای مطروحه بر مبنای شرط مزبور باشد، در غیر این صورت بایستی مطابق مفاد شروط بیمه‌نامه در ارتباط با نحوه تسهیم میزان جبران خسارت (بر اساس شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر») عمل کرد. برای توضیح بیشتر این مسئله پرونده مزبور به شکل مختصر تشریح

---

hold the other harmless for its own acts of negligence or that of its employees. Such contractual arrangements can nullify a right to contribution.”

همچنین در پرونده دیگری (Lee R. Russ & Thomas F. Segulla) قضات به شرح ذیل اعلام نظر کردند.

“an indemnity agreement between the insureds, or a contract with an indemnification clause, such as is commonly found in the construction industry, may shift an entire loss to a particular insurer notwithstanding the existence of an “other insurance” clause in its policy.”

برای مطالعه بیشتر در این خصوص رک تصمیم‌های اتخاذ شده در پرونده‌های ذیل:

–Federal Ins. Co. v. Gulf Ins. Co., 162 S.W.3d 160 (Mo. Ct. App. 2005), St. Paul Fire & Marine Ins. Co. v. Am. Int’l Specialty Lines Ins. Co., 365 F.3d 263 (4th Cir. 2004), Wal-Mart Stores, Inc. v. RLI Ins. Co., 292 F.3d 583 (8th Cir. 2002), Chubb Insurance Co of Canada v. Mid-Continent Cas. Co., 982 F.Supp.435 (S.D. Miss. 1997), J. Walters Constr. Inc. v. Gilman Paper Co., 620 So.2d 219 (Fla. App. Ct. 1993) & Truck Ins. Exchange v. Liberty Mut. Ins. Co., 428 N.E.2d 1183 (Ill. App. Ct. 1981).

1. Nationwide Mutual Fire Insurance Company, et al. v. Erie Insurance Exchange, et al, No.16080, April 13, 2017. (Supreme Court of Virginia), Robert F. Friedman, Opcit, P.231.

می‌شود. در این پرونده که جهت ساخت یک تجهیز منعقد شده بود، پیمانکار بر اساس شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت متعهد به میرا و مصون نگه داشتن کارفرما در برابر هرگونه ضرر و خسارت ناشی از جراحات بود. در این راستا پیمانکار اقدام به تهیه پوشش‌های بیمه‌ای متناسب با خطرهای موضوع قرارداد کرده بود که از کارفرما نیز علاوه بر پیمانکار به‌عنوان بیمه‌شده اضافی در این بیمه‌نامه‌ها نام برده شده بود. مسئله زمانی حادث شد که یک وسیله تحت مالکیت کارفرما که توسط مستخدم پیمانکار در حال استفاده بود، دچار حادثه شده و راننده آن فوت کرد. از طرف فرد متوفی علیه پیمانکار و کارفرما اقامه دعوی شد که در ادامه قبل از تشکیل جلسه دادگاه خواهان، دعوا را علیه کارفرما متوقف کرد و صرفاً پیمانکار را طرف دعوا قرار داد. البته بیمه‌گران طرفین قرارداد طی توافقی نسبت به جبران خسارت وارده اقدام کردند. متعاقباً بیمه‌گر کارفرما مدعی شد که با توجه به وجود شرط پذیرش مسئولیت بایستی تمام خسارت توسط پیمانکار و بیمه‌گر آن جبران شود که این ادعا توسط دادگاه بدوی مورد پذیرش قرار گرفته و متعاقباً بیمه‌گر پیمانکار از رأی مزبور تجدیدنظرخواهی کرده و مدعی شد که تقدم شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت زمانی است که ادعای مطروحه بر مبنای آن صورت بگیرد، در حالی که در این موضوع خواهان دعوی (ورثه فرد متوفی) کارفرما را طرف دعوی قرار نداده‌اند که پیمانکار بر مبنای مفاد قرارداد اقدام به میرا و مصون نگه داشتن آن‌ها کند بلکه صرفاً پیمانکار را خواننده دعوی قرار داده‌اند که بیمه‌نامه پیمانکار نیز در این خصوص مقرر می‌دارد که اگر هم‌زمان با این بیمه‌نامه برای حادثه تحت پوشش بیمه‌نامه دیگری وجود داشته باشد (که در این فرض کارفرما نیز برای این حادثه پوشش بیمه‌ای تهیه کرده است)، خسارت بر اساس مفاد شرط «بیمه‌نامه دیگر» بین بیمه‌گران تسهیم خواهد شد. استدلال مزبور توسط دیوان عالی ایالت ویرجینا مورد پذیرش قرار گرفت و این‌گونه استدلال شد که تقدم شرط پذیرش مسئولیت زمانی مطرح است که ادعا یا

اختلاف حادث شده بر مبنای آن صورت بگیرد در غیر این صورت بایستی بر مبنای مفاد شروط بیمه‌نامه‌ها اقدام کرد^۱ (Friedman, 2017: 243).

۴. بررسی شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» در بیمه‌نامه‌های تمام خطر قراردادهای نفت و گاز بیمه‌نامه‌های مورد استفاده و معمول در صنعت نفت و گاز نیز در خصوص شرط مورد بحث در این مقاله دارای ضوابط فراوانی هستند که در ادامه برخی از این بیمه‌نامه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴-۱. بیمه‌نامه^۲ ول کار ۲۰۰۱

این بیمه در ارتباط با موضوع بیمه‌نامه‌های دیگر، در دو بخش مربوط به خسارت فیزیکی وارد به اموال و بخش مربوط به بیمه مسئولیت دو شرط تقریباً متفاوتی دارد. در بخش مربوط به خسارات فیزیکی به اموال بیمه‌شده، بیمه‌نامه حاضر در ارتباط با

1. "If the facts presented here raised an issue as to providing coverage for East Coast, the trial court might be correct. However, coverage for East Coast is not and never has been at issue in this declaratory judgment action. East Coast was nonsuited as a party in the underlying Tort Action. Rather, the issue is who is obligated to cover . . . [the Rodriguez employee] . . . for his actions during the course of his employment with Rodriguez. [The Rodriguez employee] . . . not East Coast, was a party to the Tort Action and is a party to the declaratory judgment action now before us. Thus, the indemnification provision between East Coast and Rodriguez is irrelevant to this case.

برای مطالعه بیشتر در این خصوص رک به تصمیم‌های اتخاذ شده در پرونده‌های ذیل:

JPI v. Westcoast Construction L.P. v. RJS & Assoc., Inc. 156 Cal.App.4th 1448 (2007), Cincinnati Ins. Co. v. Boller Constr. Co., 2006 WL 695459 (N.D. Ill. 2006), U.S. Liability Insurance Co. v. Mountain Valley Indem. Co., 371 F.Supp.2d 554 (S.D.N.Y. 2005), Liberty Mut. Ins. Co. v. Tokio Marine & Fire Ins. Co. Ltd., 2004 WL 2125411 (N.D. Ill. 2004) & USF&G Co. v. CNA Ins. Cos., 618 N.Y.S.2d 465 (N.Y. App. Div. 1994).

2. WEL CAR 2001

این بیمه‌نامه، بیمه‌نامه تمام خطر برای دوران ساخت سکوه‌های نفتی و نصب آن است. البته پوشش این بیمه‌نامه در دوران بهره‌برداری از میدان در طول دوره تضمین محدود به نقص‌های ناشی از دوران ساخت و خسارات وارده از افراد منتسب به پیمانکار در دوره تضمین است. شایان توضیح است ساختار این بیمه‌نامه به‌گونه‌ای طراحی شده است که پس از تبیین شرح موضوع بیمه آن را به دو بخش تقسیم کرده است و در تمامی قسمت‌ها روشن شده است که شرایط مربوطه قابل اعمال بر کدام بخش است، زیرا مقررات هر بخشی مختص خود است و برخی از بخش‌ها قابل اعمال بر تمامی بخش‌ها است (Sharp, 2009: 601).

خسارت تحت پوشش بخش اول، بیمه‌نامه اولیه^۱ بوده و با هیچ‌یک از بیمه‌نامه‌های موازی احتمالی در جبران خسارت، ادعای تسهیم نخواهد کرد و هر آنچه را مطابق مفاد بیمه‌نامه بر عهده بیمه‌گر باشد جبران خواهد کرد^۲ (Sharp, 2009: 617). در بخش دوم این بیمه‌نامه که مربوط به مباحث پوشش‌های مسئولیت است، برخلاف مفاد بخش اول، این بخش از بیمه‌نامه مقرر کرده است که این بیمه‌نامه صرفاً زمانی به‌عنوان بیمه اولیه جبران خسارت خواهد کرد که صراحتاً به بیمه‌گر اعلام شود که بیمه ثانویه صرفاً خسارت مازاد بر تعهد بیمه اولیه را جبران خواهد کرد. برخلاف مفاد بخش اول که مقرر می‌داشت بیمه‌نامه این بخش به‌عنوان بیمه‌نامه اولیه بوده و خسارات وارده به اموال تحت پوشش با هیچ بیمه دیگری تسهیم نخواهد شد، این بخش از بیمه‌نامه مقرر کرده است که صرفاً زمانی به‌عنوان بیمه اولیه جبران خسارت خواهد کرد که صراحتاً به بیمه‌گر اعلام شود که بیمه ثانویه صرفاً خسارت مازاد بر تعهد بیمه اولیه را جبران خواهد کرد^۳ (Sharp, 2009: 622).

آن‌گونه که از مفاد این بیمه‌نامه استنباط می‌شود، در بخش مربوط به خسارات وارده به اموال، بیمه اولیه بوده و با هیچ بیمه‌نامه دیگری در این خصوص مشارکتی نخواهد داشت. فرضی که در این خصوص صدق عنوان بیمه مضاعف را دارای قابلیت طرح می‌سازد، پوشش این بیمه‌نامه در دوران تضمین و نگهداری و هم‌زمانی آن با بیمه

1. Primary

2. Other Insurance

The insurance afforded under Section I shall be primary to, and receive no contribution from, any other insurance maintained by or for the Principal Assured(s) and/or Other Assured(s).

3. Other Insurance

If other valid and collectible insurance with any other insurer is available to the Assured(s) covering a loss also covered by this Section II of the Policy, other than insurance that is specifically stated to be excess of the Policy, the insurance afforded by Section II shall be in excess of and shall not contribute with such other insurance. Nothing herein shall be construed to make the Policy subject to the terms, conditions and limitations of other insurance.

دوران بهره‌برداری^۱ است. توضیح آنکه پوشش بیمه‌نامه حاضر مربوط به دوران ساخت بوده و در دوران تضمین و نگهداری صرفاً حوادثی را پوشش خواهد داد که منشأ آن مربوط به دوران ساخت بوده و یا علت وقوع حادثه منتسب به عوامل پیمانکار ساخت در دوران تضمین و نگهداری باشد^۲ (Sharp, 2009: 617). همچنین معمولاً پیمانکاران دوران ساخت و بهره‌برداری از یکدیگر مستقل بوده و یا اینکه کارفرما خود به بهره‌برداری از میدان می‌پردازد، مگر آنکه شرایط قراردادی به نحو دیگری مقرر کرده باشد که بهره‌برداری نیز تا زمان مشخصی در زمره تعهدهای پیمانکار باشد که در این خصوص با توجه به واحد بودن ذی‌نفع بیمه‌ای عملاً امکان تحقق شرایط بیمه مضاعف فراهم نمی‌شود. حال فرض سؤال مربوط به وضعیتی است که بیمه دوران ساخت که دارای پوشش برای دوره تضمین با شرایط فوق‌الذکر است ممکن است با بیمه دوران بهره‌برداری در طول دوره تضمین هم‌پوشانی داشته باشد، به نحوی که حادثه مورد بیمه ممکن است در زمان واحد تحت پوشش هر دو بیمه‌نامه قرار گیرد (Sharp, 2009: 280).

۱. شایان ذکر است، بیمه‌نامه واحدی برای فعالیت‌های دوران بهره‌برداری وجود ندارد، به همین جهت، پیمانکاران بهره‌برداری و یا نهاد دولتی ذی‌ربط که خود عهده‌دار عملیات بهره‌برداری هستند، معمولاً بیمه‌نامه‌ای تحت عنوان "Energy Package" را تهیه می‌کنند که شامل بیمه‌نامه‌های بیمه‌نامه تمام خطرات تجهیزات حفاری، بیمه استاندارد تمام خطر شناور حفاری، بیمه‌نامه استاندارد تمام خطر سکو، بیمه‌نامه هزینه‌های مازاد حفاری که خود متشکل از سه بخش بیمه کنترل چاه، حفاری مجدد و هزینه‌های مازاد و آلودگی نفوذ مواد آلاینده است، بیمه‌نامه خسارت وارده به درآمد حاصل از تولید و بیمه‌نامه خسارات ناشی از توقف کار و بیمه‌نامه مسئولیت، است.

2. Maintenance

The cover provided hereunder shall be no wider than that contained elsewhere in the Policy. Coverage under Section I only shall continue during the maintenance period(s) specified in individual contracts but not exceeding a further 12 months from expiry date of the Project Period as set out in Item 3 of the Declarations. During such maintenance period(s), coverage is limited to physical loss or physical damage resulting from or attributable to:

- a. faulty or defective workmanship, construction, material or design arising from a cause occurring prior to the commencement of the maintenance period; and
- b. Operations carried out by Other Assureds during the maintenance period(s) for the purpose of complying with their obligations in respect of maintenance or the making good of defects as may be referred to in the conditions of contract, or by any other visits to the site necessarily incurred to comply with qualifications to the acceptance certificate.

در تحلیل این موضوع بایستی به این نکته اشاره کرد که آنچه بیمه‌نامه در خصوص خسارات فیزیکی به اموال مقرر می‌کند، در صورتی که شرایط هم‌پوشانی آن با بیمه دوران بهره‌برداری فراهم باشد، خود را بیمه‌نامه اولیه قلمداد کرده و ادعای تسهیم خسارات وارده با سایر بیمه‌گران را ندارد. این موضوع نیز به دلیل رفع مشکلات پیش‌آمده در طول سال‌ها در موارد مشابه است که این بیمه‌نامه درصدد برطرف کردن آن برآمده است. فرض دیگر قابل تصور اینکه ممکن است ذی‌نفع بیمه دوران بهره‌برداری با ذینفع بیمه دوران ساخت از یکدیگر متفاوت باشد که در این خصوص، مصداق تحقق بیمه مضاعف نبوده و سالب به انتفاع موضوع خواهد بود. در خصوص بخش دوم بیمه‌نامه، با توجه به اینکه این بخش صرفاً زمانی به‌عنوان بیمه اولیه جبران خسارت خواهد کرد که صراحتاً به بیمه‌گر اعلام شود که بیمه ثانویه صرفاً خسارت مازاد بر تعهد بیمه اولیه را جبران خواهد کرد، بنابراین در صورت تحقق این شرط این بخش از بیمه‌نامه نیز در حد سقف پوشش خود اقدام به جبران خسارت خواهد کرد لیکن در صورت عدم اعلام به بیمه‌گر، بایستی قائل به تسهیم خسارات وارده بین بیمه‌گران خواهد بود، البته این موضوع زمانی صادق خواهد بود که ذی‌نفع هر دو بیمه‌نامه واحد باشد.

۴-۲. بیمه‌نامه عملیات اکتشاف و توسعه انرژی^۱

این بیمه‌نامه در خصوص عملیات حفاری در بخش خشکی و در بخش فراساحل مورد استفاده قرار می‌گیرد و برای سه دسته از ریسک‌های موجود در عملیات حفاری پوشش دارد این سه دسته عبارت هستند از: ۱. بیمه ریسک‌های مربوط به کنترل چاه^۲؛ ۲. بیمه ریسک‌های مربوط به حفاری مجدد (هزینه‌های اضافی)^۳؛ ۳. بیمه مربوط به ریسک‌های

---

1. Energy Exploration and Development Insurance (EED 8/86)
 2. Control of Well Insurance
 3. Redrilling/Extra Expense Insurance

آلودگی و نفوذ مواد آلاینده در تجهیزات^۱. این بیمه‌نامه نیز در خصوص تأثیر سایر بیمه‌نامه‌های موازی معتبر بر میزان دایره پوشش خود قائل به عدم تسهیم خسارات وارده با سایر بیمه‌گران است (Sharp, 2009: 640)^۲. در واقع مفاد این بیمه‌نامه امکان برقراری شرایط بیمه مضاعف را در خصوص موارد تحت پوشش خود یا سایر بیمه‌گران را منتفی کرده و در صورت وجود هر نوع بیمه‌نامه دیگر خود را فارغ از جبران خسارات می‌داند و عملاً از نوع شرط فرار از مسئولیت است. این بیمه‌نامه در صورت وجود بیمه‌نامه مضاعف هم‌زمان برای خود مسئولیتی قائل نبوده مگر در خصوص موضوع‌هایی که در محدوده پوشش سایر بیمه‌نامه‌ها نباشد که در این خصوص تحقق بیمه مضاعف سالب به انتفاع موضوع خواهد بود.

۵. بررسی وضعیت حقوقی شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» در نظام حقوقی ایران

آن‌گونه که قبلاً نیز گفته شد، وجود شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» عملاً به این جهت درج شد که وجود بیمه‌نامه‌های متعدد (در فرض تحقق همه شرایط لازم برای بیمه مضاعف) باعث ایجاد مشکلات و ضمانت اجراهای مختلف و متعددی می‌شود. به‌عنوان مثال با توجه به مبانی هر نظام حقوقی و مقررات حاکم بر آن حسب مورد حکم به بطلان بیمه مؤخر و یا تسهیم خسارت بین آن‌ها حکم داده می‌شود. اساساً پیدایش شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» جهت رفع این مشکلات و شفاف‌سازی میزان جبران خسارت توسط بیمه‌گرانی بود که هم‌زمان بایستی اقدام به جبران خسارت می‌کردند، لیکن میزان

1 .Seepage and Pollution, Cleanup and Contamination Insurance

2. Other Insurance

Where the Assured is (are), irrespective of this policy, entitled to reimbursement or indemnity, in whole or in part, by any other insurance in respect of any other costs and/or expenses and/or liability for which the Assured would otherwise have been entitled to reimbursement or indemnity by Underwriters under this policy, there shall be no contribution or participation as respects such Assured by Underwriters under this policy in the basis of excess, contributing, deficiency, concurrent or double insurance or otherwise for such costs and/or expenses and/or liabilities, or part thereof, for which the Assured is (are) entitled to reimbursement or indemnity from such other insurance.

جبران خسارت توسط آن‌ها محل اختلاف بود. با عنایت به اینکه اساساً بر اساس قوانین و مقررات موجود در کشور از جمله قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶ و مصوبات شورای عالی بیمه مقرره‌ای در خصوص شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» وجود ندارد و صرفاً در برخی موارد به ضمانت اجراهای وجود دو بیمه‌نامه هم‌زمان اشاره شده است، بایستی ضمانت اجرای وجود دو بیمه‌نامه هم‌زمان را بر اساس اخذ وحدت ملاک و اصول و قواعد حقوقی بیان کرد. بر اساس مفهوم مخالف ماده ۸ قانون بیمه مصوب سال ۱۳۱۶ که مقرر می‌دارد: «در صورتی که مالی بیمه شده باشد در مدتی که بیمه باقی است نمی‌توان همان مال را به نفع همان شخص و از همان خطر مجدداً بیمه نمود»، بایستی قائل به این امر شد که لزوماً وجود بیمه‌نامه‌های هم‌زمان به منزله بطلان آن‌ها نیست.

البته در صورتی که در آن واحد برای یک شیء بیمه شده دو یا چند بیمه‌نامه وجود داشته باشد که در آن سقف تعهد، مورد بیمه، حادثه مورد بیمه، ذی نفع بیمه‌ای یکسان باشد در این صورت بر اساس اصل غرامت فرد بیمه شده مجاز به دریافت خسارت به میزان بیشتر از خسارت وارد شده نیست، بلکه بایستی بر اساس اصول و قوانین و مقررات حاکم بر بیمه‌نامه‌ها نسبت به وضعیت حقوقی آن‌ها و یا تسهیم میزان جبران خسارت اقدام کرد.^۱ این موضوع در ماده ۸۰ قانونی بیمه دریایی انگلستان به این نحو پیش‌بینی شده است که در صورتی که فرد بیمه شده دارای پوشش بیمه‌ای مضاعف باشد، جبران خسارت بایستی به نسبت تعهدهای قراردادی بین بیمه‌گران تسهیم شود. همچنین در صورتی که بیمه‌گری مازاد بر سهم خود به بیمه‌گذار پرداخت کند، در ارتباط با این بخش حق اقامه دعوی علیه سایر بیمه‌گران را خواهد داشت (Marine Insurance Act 1906, Section 80).

1. "If the assured has insured the same subject matter covering the same loss with a few insurers under the doctrine of double insurance, then the insurer who has paid out can then look to the other insurers for contribution. This is due to the equitable doctrine of contribution which only applies to insurers and not to the assured. This is because the assured has already been indemnified for his loss", Double Insurance and Contribution, Nisha Mohamed, Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy, December 2013, university of Southampton.

در خصوص ضمانت اجرا بیمه‌نامه‌های متعدد دو حالت قابل تصور است: نخست اینکه تأمین پوشش‌های بیمه‌ای مضاعف با سوءنیت و به جهت دارا شدن مضاعف که با مبانی حقوق بیمه مخالف است، صورت گرفته باشد؛ دوم اینکه تأمین پوشش‌های بیمه‌ای با سوءنیت نبوده و به جهت اطمینان از کفایت پوشش بیمه‌ای در جبران خسارت، این امر از سوی بیمه‌گذار صورت می‌گیرد. در حقوق ایران تفکیکی بین حالتی که تأمین پوشش‌های مضاعف از روی سوءنیت بوده یا از روی غیر آن نشده است. این موضوع در حقوق انگلستان نیز تفکیک نشده، در حالی که ضمانت اجرای این دو حالت در حقوق فرانسه از یکدیگر تفکیک شده است. در حقوق ایران برابر مواد ۱۲ قانون بیمه در صورت احراز سوءنیت بایستی حکم به بطلان تمامی قراردادهای بیمه کرد و وجهی ندارد که بیمه‌نامه مقدم صحیح انگاشته شده و بیمه‌نامه‌های مؤخر محکوم به بطلان شوند، زیرا سوءنیت بیمه‌گذار در زمان خرید بیمه‌نامه اولی نیز محرز است و بایستی همه قراردادهای بیمه را محکوم به بطلان کرد (بابایی، ۱۳۸۴: ۱۴۰).

در صورتی که تمامی شرایط مورد اشاره جهت تحقق شرایط بیمه مضاعف حاصل شود و سوءنیتی نیز از سوی بیمه‌گذار وجود نداشته باشد، بایستی حکم به صحت تمامی پوشش‌های بیمه کرده و مسئولیت را بین بیمه‌گران تسهیم کرد. سازوکارهای تسهیم این مسئولیت‌ها خود از مسائل پیچیده‌ای است که رویه‌های مختلفی در کشورهای مختلفی در خصوص آن وجود دارد. همان‌گونه در مقدمه بیان شد، در حقوق انگلستان برای این امر سه روش در نظر گرفته شده است: ۱. مشارکت بیمه‌گران به نسبت سقف مبلغ مورد تعهد خود به سقف مجموع مبالغ تعهد شده توسط بیمه‌گران که از آن تحت عنوان مشارکت یاد می‌شود (صادقی مقدم و شکوهی‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۸۷)؛ ۲. پرداخت خسارت بابت مازاد ارزش موضوع قرارداد، به این نحو که بیمه‌گر در قرارداد شرط می‌کند در صورتی که بیمه دیگری در خصوص مال مورد بیمه وجود داشته باشد، من صرفاً نسبت به مازاد مبلغ مورد بیمه‌گر اول مسئولیت خواهم داشت؛ ۳. شرط موسوم

به شرط میانگین نوع دوم^۱ که ناظر به شرایطی است که قراردادهای بیمه از حیث دایره شمول با یکدیگر متفاوت هستند. در حقوق ایران در این ارتباط مقرر قانونی خاصی وجود ندارد و صرفاً در برخی از شرایط عمومی بیمه‌نامه که توسط شورای عالی بیمه به تصویب رسیده، بیمه‌گذار را مکلف کرده‌اند که وجود بیمه مضاعف را به اطلاع بیمه‌گر مقدم برساند، لیکن این موضوع تکلیف بیمه‌گران را در خصوص نحوه تسهیم مسئولیت روشن نمی‌کند. برخی از نویسندگان قائل به این هستند که به «علت صحت کلیه عقود مطابق فرض اول بیمه‌گذار، وی بتواند به هر یک از بیمه‌گران مراجعه نماید، بدون آنکه ایشان همچون مسئولیت تضامنی حق مراجعه به یکدیگر را داشته باشد»^۲ (بابایی، ۱۳۸۴: ۱۳۹).

سؤال دیگری که ممکن است در این خصوص ایجاد شود آنکه، اگر در بیمه‌نامه یا بیمه‌نامه‌هایی که شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» وجود دارد، قانون ایران حاکم باشد، آیا این امر ممکن است با توجه به اصول و مبانی حقوقی ایران منجر به راهکار متفاوتی با آنچه در قسمت تعامل و تعارض انواع شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» با یکدیگر گفته شد، شود؟ (ر.ک شماره ۲). به نظر می‌رسد با توجه به فقدان ادبیات حقوقی لازم در این خصوص در قوانین و مقررات ایران بایستی با روش‌های مزبور در صورتی که مخالف با قواعد آمره نباشد، همگام شد. شایان ذکر است قرائن و مویداتی نیز در مصوبات شورای عالی بیمه می‌توان یافت که مؤید این امر است. به‌عنوان مثال ماده ۱۷ آیین‌نامه شماره ۲۱ شورای عالی بیمه در ارتباط با «شرایط عمومی بیمه‌نامه آتش‌سوزی، صاعقه، انفجار» این‌گونه مقرر می‌دارد که: اگر تمام یا قسمتی از اموال بیمه‌شده موضوع این بیمه‌نامه به موجب قرارداد دیگری و برای همان خطر و مدت نزد بیمه‌گر دیگری بیمه شود بیمه‌گذار ملزم است مراتب را بدون تأخیر و با ذکر نام بیمه‌گر جدید و مبلغ بیمه‌شده به اطلاع بیمه‌گر

1. the second condition of average

۲. نویسنده مزبور فرمول زیر را به‌عنوان راه مناسب‌تر و منطقی‌تر عنوان می‌نماید:

(جمع سقف تعهدات بیمه‌گران / سقف تعهد بیمه‌گر خاص) × خسارت وارده = تعهد بیمه‌گر

برسانند. در صورت وقوع حادثه مسئولیت بیمه‌گر به تناسب مبلغی که خود بیمه کرده با مجموع مبالغ بیمه شده است. چنانچه اموال بیمه شده تحت بیمه‌نامه دیگری مانند بیمه‌نامه باربری که قبل از شروع بیمه‌نامه حاضر تنظیم شده بیمه شده باشد مسئولیت بیمه‌گر فقط نسبت به قسمتی خواهد بود که به وسیله بیمه‌نامه مقدم تأمین نشده است. با امعان نظر در ماده فوق مشخص می‌شود که مفاد آن در راستای روش‌هایی است که در مطالب مربوط به نحوه تعامل شروط «بیمه‌نامه‌های دیگر» (ر.ک شماره ۲) بیان شد. در واقع در این ماده بخشی از آن به قاعده تسهیم خسارت به نسبت سهم اشاره کرده و در ارتباط بیمه‌نامه‌ای که قبل از شروع بیمه‌نامه حاضر وجود داشته باشد قائل به نظریه جبران خسارت به نسبت مازاد است.

فرجام سخن

با توجه به مشکلات اجرایی در خصوص نحوه تسهیم جبران خسارت بین بیمه‌گران در صورت وجود بیش از یک بیمه‌نامه معتبر برای پوشش خسارت مدنظر بیمه‌گذار (مشروط بر حصول سایر شرایط لازم برای تحقق بیمه مضاعف)، درج شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» راهکاری عملی برای تسهیم میزان جبران خسارت بین بیمه‌گران است. این راهکار هر چند در عمل بیشتر مشکل‌های مربوط به این امر را حل و فصل می‌کند، لیکن ممکن است شروط متناظر در بیمه‌نامه‌های مختلف با یکدیگر در مقام تعارض باشد. رویه عملی محاکم و مراجع داوری در کشورهای دیگر به‌ویژه آمریکا و کانادا حاکی از آن است که تا حد امکان باید سعی در سازگار کردن این شروط کرد و در نهایت در صورتی که امکان جمع شروط میسر نشود (در واقع با عمل کردن به شرط یکی از بیمه‌نامه‌ها مجالی برای عمل به بیمه‌نامه مقابل فراهم نمی‌شود) بایستی قائل به جبران خسارت به نسبت سقف مورد تعهد بیمه‌گران شد. همچنین در صورتی مفاد شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت مانع از عمل کردن به مفاد شرط «بیمه‌نامه‌های دیگر» باشد، عملاً نوبت به تحلیل این شروط نرسیده و بایستی مطابق

شرط پذیرش مسئولیت و پرداخت خسارت عمل کرد. البته شایان ذکر است این امر زمانی صادق خواهد بود که مستند فرد زیان دیده جهت جبران خسارات وارده به وی شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت باشد، در غیر این صورت بایستی مطابق مفاد شروط بیمه نامه ها عمل کرد و حکم به جبران خسارت داد. در خصوص بیمه نامه های حوزه نفت و گاز مانند بیمه نامه Well Car 2001 و عملیات اکتشاف و توسعه انرژی که عمدتاً در خصوص عملیات حفاری مورد استفاده قرار می گیرند، آن گونه که در متن مقاله بیان شد بایستی به متن شرط مزبور در آنها پرداخت و حسب مورد سازوکار مورد عمل را برای نحوه مراجعه بیمه گران به یکدیگر به کار بست.

ادبیات حقوقی موجود در ایران در خصوص نحوه مراجعه بیمه گران به یکدیگر در فرض ثبوت بیمه مضاعف، به ویژه در موضوع های مربوط به بیمه نامه های نفت و گاز بسیار فقیر است و عملاً نه تنها رویه قضایی مناسبی در این خصوص موجود نیست، بلکه آراء قضایی قابل توجهی نیز در این خصوص توسط محاکم صادر نشده است. عدم وجود ادبیات کافی یا به جهت نبود مقررات کافی است یا به جهت عدم طرح دعاوی مربوطه در محاکم دادگستری که در هر دو صورت بایستی با تقویت مقررات مربوطه از جمله بازنگری بیمه نامه های مصوب و ابلاغی شورای عالی بیمه، موضوع نحوه مراجعه بیمه گران به یکدیگر با توجه به رویه های موجود در کشورهای دیگر مورد تصریح قرار گیرد تا در مقام اختلاف توسط محاکم به آنها استناد شود تا از این طریق ادبیات حقوقی کافی در کالبد نظام حقوقی ایران شکل گیرد.

منابع

الف. فارسی

- ابراهیم پور اسنجان، عادل و همکاران (۱۳۹۵)، «تحلیلی بر شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت (مورد کاوی قراردادهای نفت و گاز)»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۲۰، شماره ۳، صص ۲۶-۱.
- ابراهیمی، سید نصرالله و دیگران (۱۳۹۶)، «نقش باشگاه‌های حمایت و غرامت در جبران خسارات ناشی از آلودگی‌های نفتی»، مطالعات حقوق انرژی، دوره ۳، شماره ۲، صص ۱۹۲-۱۶۹.
- بابایی، ایرج (۱۳۸۴)، حقوق بیمه، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.
- بادینی حسن (۱۳۸۷)، «قواعد حاکم بر اعمال هم‌زمان نظام‌های جبران خسارت (مسئولیت مدنی، بیمه و تأمین اجتماعی)»، فصلنامه حقوق، دوره ۳۸، شماره ۲، صص ۶۸-۳۹.
- باقری، محمود و ابراهیم پور اسنجان، عادل (۱۳۹۶)، «تحلیلی بر روابط شرط پذیرش مسئولیت/جبران خسارت و انتقال آن به بیمه‌گر»، مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۷، شماره ۴، صص ۵۸۹-۶۰۸.
- صادقی مقدم، محمدحسن و شکوهی‌زاده، رضا (۱۳۹۲)، حقوق بیمه، جلد اول (کلیات عقد بیمه)، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- صفری، محسن و صفریان، مهدی (۱۳۹۵)، «بررسی مفهوم، ماهیت و شرایط انعقاد بیمه مضاعف»، پژوهشنامه بیمه، سال سی و یکم، شماره ۴، صص ۱۳۸-۱۱۷.

ب. انگلیسی

- Giaschi, Christopher J. (2000) **Insurance Frequently asked Questions**, Presented at the A.M.U.B.C. Education Seminar at Vancouver.
- Kyriaki, Noussia (2007) **The Principle of Indemnity in Marine Insurance Contracts: A Comparative Approach**, Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Nisha, Mohamed (2013) **Double Insurance and Contribution**, Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy, University of Southampton.
- Kalis, Peter J., et al (2020) **Policyholder's Guide to the Law of Insurance Coverage**, , New York: Wolters Kluwer.

- Rutherford, Richard (1981) "Maritime Insurance for Offshore Risks: Current Policy Forms, Industry Problems, and Recent Decision", **Louisiana Law Review**, Vol. 41, No 3, Symposium: Maritime Personal Injury.
- Friedman, Robert F. (2017) "No, Please, after you: Priorities of Liability Coverage and The Interplay between "other insurance" Clauses and Indemnification Agreements", **Journal of Civil Litigation**, Vol. Xxix, No.2. pp. 231-243.
- Fineman, Robert M. (2015). **Insurance and Contractual Indemnification: Reconciling Competing Indemnity Obligations with Insurance Coverage**, Strafford Publications Webinar.
- Sharp. David(2009), **Upstream and Offshore Energy Insurance**, Witherby Seamanship International Ltd, Livingston, United Kingdom.

Cases

- Aviles v. Burgos, 783 F.2d 270 (1st Cir. 1986).
- Chubb Insurance Co of Canada v. Mid-Continent Cas. Co. 982 F.Supp.435 (S.D. Miss. 1997).
- Cincinnati Ins. Co. v. Boller Constr. Co. 2006 WL 695459 (N.D. Ill. 2006),
- Contrans, Inc. v. Ryder Truck Rental, Inc. US District Court for the Western District of Pennsylvania - 648 F. Supp. 1461 (W.D. Pa. 1986) December 3, 1986.
- Corporation v. Lombard Canadian Ltd and Canadian Universities Reciprocal Insurance Exchange.
- Federal Ins. Co. v. Gulf Ins. Co. 162 S.W.3d 160 (Mo. Ct. App. 2005).
- Federal Ins. Co. v. Gulf Ins. Co. 162 S.W.3d 160 (Mo. Ct. App. 2005).
- J. Walters Constr. Inc. v. Gilman Paper Co. 620 So.2d 219 (Fla. App. Ct. 1993)
- JPI v. Westcoast Construction L.P. v. RJS & Assoc. Inc. 156 Cal.App.4th 1448 (2007).
- Liberty Mut. Ins. Co. v. Tokio Marine & Fire Ins. Co. Ltd. 2004 WL 2125411 (N.D. Ill. 2004)
- Nationwide mutual fire insurance company, et al. V. Erie insurance exchange, et al, No.16080, April 13, 2017. (Supreme Court of Virginia).
- Offshore Logistics Services v. Mut. Marine Office, U.S. District Court for the Eastern District of Louisiana - 462 F. Supp. 485 (E.D. La. 1978) July 19, 1978.
- Seagate Hotel Ltd. V Simcoe & Erie General Insurance Co. et al. (1980) 22 B.C.L.R. 374.
- St. Paul Fire & Marine Ins. Co. v. Am. Int'l Specialty Lines Ins. Co. 365 F.3d 263 (4th Cir. 2004).
- Truck Ins. Exchange v. Liberty Mut. Ins. Co. 428 N.E.2d 1183 (Ill. App. Ct. 1981).

U.S. Liability Insurance Co. v. Mountain Valley Indem. Co. 371 F.Supp.2d 554 (S.D.N.Y. 2005).
USF&G Co. v. CNA Ins. Cos. 618 N.Y.S.2d 465 (N.Y. App. Div. 1994).
Viger v Geographical Services Inc. [1972] AMC 2113, affirmed on appeal to the Fifth Circuit Court of Appeal (476 F 2d 1288).
Wal-Mart Stores, Inc. v. RLI Ins. Co. 292 F.3d 583 (8th Cir. 2002),
Family Insurance Corp. v. Lombard Canada Ltd. [2002] 2 S.C.R. 695, 2002 SCC 48.